

ORTA ASYA'DA İSLÂM

TEMSİLDEN FOBİYE

CİLT: I

TANIMADAN TANIMLAMAYA

EDİTÖR

DR. MUHAMMET SAVAŞ KAFKASYALI

Ankara-Türkistan, 2012

Küreselleşen Dünyada Değişen Algılar, İnsan Hakları ve İslâm Karşıtlığını Anlamaya İlişkin Bir Değerlendirme

Prof. Dr. İlyas Doğan

Yükseköğretim Kurulu Denetleme Kurulu Başkanı

ÖZET

Yerkürenin bir bütün olarak kavranmaya başlaması ve dünya çapında etkinlik gösterme fikri ve dünyanın bir bütün olarak kavranması çabaları yeni olmadığı gibi ilk kez sosyologlarca yapılan bir saptama da değildir. Antik dönemde kullanılan "kozmpolis" kelimesi bu bağlamda dikkat çekicidir. Kozmpolis ile kastedilmek istenen Tanrı tarafından konan evrene ilişkin yasaların bir ahlaki düzen olarak toplum düzenine egemen olmasıydı. Teoloji alanında "insanlık" kavramı bütün dünyayı kavrayan bir içerikte kullanılmıştır. İnsanlık tabiri, bütün insanlığı bir bütün olarak görme anlayışının bir tezahürüydü. Dünyayı bütün olarak görme çabaları sonraki dönemde "dünya toplumu" terimini ortaya çıkarmıştır. Küreselleşme kavramına karşılık olarak kullanılan bir diğer kavram da bütün dünyanın bir bütün oluşturduğuna vurgu yapan "global köy" ifadesidir. Bu ifade daha çok sanayi üretiminin

ulaştığı yoğunluğun sebep olduğu yol açtığı çevresel etkilere dikkat çekmek için kullanılmıştır.

Küreselleşme koşullarının mevcudiyetini ortaya koymak için kullanılan dayanaklar sanayi devrimi yıllarında başka görüşleri desteklemek için öne sürülmüştür. Bu bağlamda dünya çapında bir pazar oluştuğu, bu manada pazarı etkileyen aktörlerin karmaşık bir görünüm arz ettikleri, tüketim mallarının dünyanın her yanına ulaştırılabildiği, sermayenin ülkeden ülkeye yer değiştirdiği ve sermayenin ulusal bağlardan kendini soyutladığı, ulusların birbirlerine bağımlı hâle geldikleri, haberleşme olanaklarının alabildiğine geliştiği ifade edilmiştir.

Küreselleşme, modernleşme perspektifinden ele alındığında Batı tarzı dönüşün bütün dünyaya yayılması ve bir örnek davranış modeline dönüşmesi gündeme gelmektedir. Böylece modernlik gibi demokrasi ve özellikle serbest pazar ekonomisinin bütün dünyaca benimsenmesi gerektiği yaklaşımı kendini dayatmaktadır. Batılı değerlerin benimsenmesi zorunluluğunun ima edilmesi ya da dayatılması küreselleşmenin aynı zamanda Batı kaynaklı bir "dünya uygarlığı" modelini temsil ettiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Modern devletin başlıca özellikleri devletler arası ilişkilerin menfaate dayalılığı, teknolojik olanaklardan yararlanarak yurttaşların yaşam kalitelerinin yükseltilmesi hedefi güdülmesi ve Batılı devletlerin Batılı olmayan devletler üzerinde hakim olmak için üstlendikleri "küreselleştirici misyon" olarak ifade edilmektedir. Bir başka ifade ile Batı uygarlığında simgeleşen küreselci yaklaşım kendine başka toplumları dönüştürme misyonu atfetmektedir.

Bu dönüştürme misyonu içerisinde dikkat çekici bir nokta insan hakları meselesidir. Avrupa'da insan hakları kavramının kökeni ya da günümüzde kastedilen anlamda insan hakları kavramının ne zamandan beri kullanılabildiği, insan haklarına ilişkin teorik tartışmalarda genellikle atlanan bir noktadır. Belki de biraz kolaycılığa kaçarak kısaca insan hakları kavramının kaynağı konusunda antik Yunan düşüncesi ve özellikle Hıristiyanlık düşüncesine atıfla yetinilmektedir. Bu manada İslâm dininde hak duygusuna yapılan vurgu ve adaletli yönetim düşüncesi neredeyse görmezden gelinmektedir. İnsan hakları kavramının günümüzdeki manada kullanımı ise son iki yüz yıllık gelişmenin bir ürünü olarak sunulmaktadır. Böylesine sıkça başvurulmuş bir kavramın sadece iki yüzyıllık bir geçmişi olacağı düşünmek şaşırtıcıdır. Oysa içerik olarak insan hakları hep vardı, adalet duygusu bunun en açık kanıtıdır.

Dünyayı önceden olduğu gibi yeni oluşan dünya koşullarında da kendilerinin yönlendireceğine inananlar kendi kendileri ile çelişkiye düşmektedirler. Bağımlılığı, çatışmaları önleyici bir neden olarak görmesine rağmen bağımlılığın beslediği "dikey dünya egemenliğini sürdürme" hedefi bu hiyerarşi ilişkisini bozmaya aday olarak İslâm uygarlığını görmektedir.

Aslında modernleşme adına hareket edenlerin homojen olmasa bile itaat-kâr dünya hayaline en güçlü kültürel direnme noktasını İslâm uygarlığı oluşturduğu için bu dine mensup olanların “ötekileştirilmesinde” insan hakları, algı değişimi gibi hiç bir gerekçe kabul edilmemekte, Batılı değerlere mesafeli olmak ortadan kaldırılmak için yeterli görülmektedir. Bir “cam prizmaya” dönen yeni dünya koşulları bu amaca varmak için sadece diktatörlerle iyi anlaşmanın yetersiz olduğu bir ortam üretmektedir. Böyle olunca kapitalist ve Batı merkezli dünya sistemin sürdürülebilmesi için olası direnişleri henüz güçlenmeden ortadan kaldırmakta “İslâm karşıtlığı” bir “maymuncuk” gibi kullanılmaktadır.

Ne var ki küreselleşme ile beraber bütün insanların bilgiye erişme ve geçişi dile getirme “fırsatı” doğması dünya üzerindeki diğer uygarlıkların yeniden sahnede kendine düşen sorumluluğu üstlenme imkânın sunmaktadır. Bu bağlamda adaleti esas alan İslâm Uygarlığı insanlığın kronik problemlerine “hakkaniyete uygun, sömürü amacı gütmeyen” çözümler bulunmasında yeniden doğan bir umut olarak görülmelidir. Bir başka ifade ile önyargıların değil adalet duygusunun esas alındığı bir dünya kurabilmek için bütün insanları onurlu ve eşit davranılması gereken birer muhatap olarak kabul etmek gerekir. Böyle bir kabul için geçmişinde sömürüyü ustaca kullananların fazlaca şansı yoktur. İnsanlığın geleceği için de bunun böyle olması gerekir.

Sovyetler Birliği’nin yıkılması ile birlikte değişen dünya düzeni içerisinde müstakil birer devlet hâline gelen Orta Asya Türk cumhuriyetleri yapılanma süreçlerini küreselleşme döneminde sürdürmek mecburiyetinde oldukları için bu sürecin temel dinamiklerinden etkilenmiştir. Mikro milliyetçiliğe dayanan bu ulus-devletlerin dine yaklaşımları da bu sürecin etkisi altında kalmıştır.

Bağımsız birer devlet olarak ortaya çıkan bu yapılanmaların, ortak değerleri olan dine kendi gözleriyle değil de büyük devletlerin gözüyle bakmaları yani İslâmofobik bir yaklaşım ve tutum sergilemeleri dikkat çekici bir durumdur. İslâm’a korku perspektifinden bakan ve bu korkuyu gidermeye yönelik politikalar geliştirip uygularken, küreselleşmenin en mühim unsurlarından “insan hakları”nı ihlal edip etmedikleri, üzerinde durulması gereken en mühim konular arasında yer almaktadır. Ancak bu durumda asıl cevaplanması gereken soru bu yeni devletlerin insan haklarını ihlal edip etmediğinden ziyade, küreselleşme olarak adlandırılan dönemde, her alandaki serbestliğe ve hoşgörüyeye rağmen dine ve özellikle İslâm’a yönelik kısıtlamaların neden mümkün olabildiği ve dünya kamuoyu tarafından nasıl kabul gördüğüdür.

GİRİŞ

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, SSCB sonrasında yeni birer ulus-devlet olarak kuruluşlarını gerçekleştirirken esas aldıkları ve önem verdikleri hususlar nelerdi?

Daha önceki dönemlerde bu şekilde müstakil bir Kazak, Kırgız, Özbek veya Türkmen olarak devletleri olmamış bu ülkeler, yapılanma süreçlerini küreselleşme döneminde sürdürmek mecburiyetinde oldukları için bu sürecin temel dinamiklerinden de etkilenmiştir. Mikro milliyetçiliklere dayanan bu ulus-devletlerin dine yaklaşımları da bu sürecin etkisine maruz kalmıştır.

Birbirlerinden ayrı devletler kuran bu yapıların, ortak değerleri olan dine kendi gözleriyle değil de güçlü merkezi devletlerin gözüyle bakmaları yani İslâmofobik bir yaklaşım ve tutum sergilemeleri dikkat çekicidir. İslâm'a korku perspektifinden bakan ve bu korkuyu gidermeye yönelik politikalar geliştirip uygularken, küreselleşmenin en mühim unsurlarından “insan hakları”nı ihlal edip etmediklerine ilişkin bir sorgulama haklı bir davranış değil midir? Aslında üzerinde durulması gereken, bu yeni devletlerin insan haklarını ihlal edip etmediğinden çok, küreselleşme olarak adlandırılan bir çağda, her alandaki serbestliğe ve hoşgörüye rağmen dine ve özellikle İslâm'a yönelik kısıtlamaların neden başvurulduğu ve dünya kamuoyu tarafından nasıl tasvip gördüğü sorusudur.

Yukarıda kısaca işaret edilen sorular ve sorunlar yumağının cevabını bulmak için etrafımızı sarıp çevreleyen bir olguyu göz ardı etmemek gerekir. Bu olgu ya da “durum” hemen her gün duyduğumuz bir kavram ile ifade edilmektedir: Küreselleşme. Ulus devletin, geleneksel egemenlik anlayışının aşıldığını ispatlamak için sıkça atıf yapılan küreselleşme neden İslâm dünyasına karşı hoşgörü ve empati duyma erdemini hatırlayamamaktadır? Nasıl olup da halkı Müslüman bazı ülkelerde İslâm endişesi diktatörlük inşasında bir basamak olarak kullanılmaktadır? Bu soruların cevabı ya da çıkış yolları için mesafe kat edebilmek amacıyla bazı temel kavramları irdelemek gerekmektedir.

1. Küreselleşme Ne Demektir?

1. 1. Ne Zaman Başladı ya da Gerçekten Yeni Bir Şey mi?

Küreselleşme kavramı gibi küreselleşmenin ne zaman başladığı da tartışmalıdır. İnsanlık tarihinde bütün dünya toplumlarını birbiriyle bağlantılı hale getirme arayışı çok eski zamanlara dek uzanır. Büyük kara parçaları arasında ilişkilerin yoğunlaştığı dönemler zaman zaman görülmüştür.¹ Bazı yazarlar küreselleşmeyi insanlık tarihinin başlangıcına kadar uzanan bir süreç olarak niteler. Küreselleşmenin bir görünüm biçimi olarak dünya çapında ticaret faaliyetlerinin

¹ Roland Robertson, “Glokalisierung: Homogenität und Heterogenität in Raum und Zeit”, (Übersetzer: Bettina Engels) in: Ulrich Beck (Hrsg.), *Perspektiven der Weltgesellschaft*, Edition Zweite Moderne, Schurkamp, Frankfurt/Main 1998, s. 207-208.

yeni olmadığı malumdur. İpek Yolunda gerçekleşen ticaretin de eski kara parçalarını saran bir ticari hareketlilik olduğuna şüphe yoktur. Bu nedenle birçok yazar küreselleşmeye ilişkin gelişmeleri 1492'de Amerika Kıtasının keşfine kadar uzatır. Sömürgecilik sürecinin ekonomik ve kültürel küreselleşmeye katkısı, kapitalizm ile sömürgeciliğin bu dönemlerde de el ele gittiğini göstermektedir.² Bir grup yazar da 15.yüzyıldan itibaren aydınlanma akımının ortaya çıkışı ve nihayet sanayi devriminde iş bölümünün ortaya çıkışı ile yeni bir sürecin başladığını³ ileri sürer. Avrupalı yazarlar böyle bir süreci doğal ve yadırganmaması gereken dönüşümün bir verisi olarak almaktadır. Bu manada söz konusu yazarlar sömürgecilik hakkında bir ahlâkîlik sorgulamasına da gerek görmemektedir. Bununla beraber tarihi verilere bakıldığında ekonomik ilişkilerin dünya çapında kalıcı bir yaygınlaşmaya başlamasının yeni kara parçalarının keşfi ile hız kazanmaya başladığı bir vakıdır.

Diğer yandan Roland Robertson dünya dinlerinin yaygınlaşmasını kıtalar arası etkileşimin bir örneği olarak alır. Bununla beraber yazar, küreselleşmenin başlangıcı olarak 1500'lü yılları almaktadır. Ona göre bu dönemde artık “dünya, üzerinde yaşanan yegâne bütün bir mekân” olduğu bilinci yerleşmeye başlamıştır. Bir başka deyişle yerküre bir bütün olarak kavranmaya başlamıştır. Bu nedenle o dönemde de dünya çapında etkinlik gösterme fikri keşfedilmiş durumdaydı. Yazara göre günümüzdeki küreselleşmenin yeni olan yanı “kültürel ve subjektif” konularda da bu bilincin egemen hale gelmiş olmasıdır. Bu oluşum, farklı alanlarda birbirini besleyen “dönüşümlü” değişimler sonucu, insanlığın yeteneklerini etkileyecek koşullarda köklü değişime yol açmıştır. Ancak yaşanan bu dönüşüm ve değişimler sadece Batı Dünyasında değil bütün dünyada meydana gelmekteydi.⁴

Gerçekte günümüzde küreselleşme koşullarının mevcudiyetini ortaya koymak için gönderme yapılan dayanaklar sanayi devrimi yıllarında da başka görüşleri desteklemek için öne sürülmüştü. Bu bağlamda Marks ve Engels tarafından yayımlanan Komünist Manifesto tarih ve yazar belirtmeksizin yorumlandığında günümüzde küreselleşme için söylenenlerin büyük oranda 1848'de de ifade edildiği öne sürülebilecektir. Zira bu metinde de dünya çapında bir pazar oluştuğu, bu manada pazarı etkileyen aktörlerin karmaşık bir görünüm arz ettikleri, tüketim mallarının dünyanın her yanına ulaştırılabildiği, sermayenin ülkeden ülkeye yer değiştirdiği ve ulusal bağlardan kendini soyutladığı, ulusların birbirle-

² Tilman Mayer, “Globalisierung als Bedrohung des Nationalstaates”, in Rüdiger Voigt (Hrsg.), *Der neue Nationalstaat*, Nomos, Baden-Baden, 1998, s. 285.

³ Markus Ottersbach, *Ausserparlamentarische Demokratie*, Campus Verlag, Frankfurt, New York, 2003, s. 49.

⁴ Jan Nederveen Pieterse, “Der Melange- Effekt Globalisierung im Plural”, Ulrich Beck (Hrsg.), *Perspektiven der Weltgesellschaft Edition Zweite Moderne*, Schurkamp, Frankfurt/Main 1998, s. 100.

rine bağımlı hale geldikleri, haberleşme olanaklarının alabildiğine geliştiği ifade edilmekteydi. Manifestoda yer alan bu görüşler o zamana göre son bir buçuk asırdaki gelişmelerin bir sonucu olarak nitelenmekteydi. Geçmişe dönük gözlemlerden en çok dikkati çeken noktalardan biri kitlesel üretimin giderek artmasına vurgu yapılmasıydı.⁵

Küreselleşme ile beraber hukuk normlarında da bir paralellik olduğu görüşü sıkça dile getirilmektedir. Böyle bir yaklaşım edebiyat ve sanat alanlarında olduğu gibi yerküreyi bir bütün gezegen olarak kavramanın belirtileridir. Evrensel Dünya Hukuku fikri ilk kez Kant'ın 1795'te yazdığı "Ebedi Barış Üzerine" adlı eserde ifade edildi. Goethe 1827'de millî değil "dünya literatürü" terimini kullandı. İlk dünya fuarı 1851'de düzenlendi. Amerika ve Avrupa kıtaları arasına okyanus altından ilk kablo bağlantısı 1858'de çekilirken, Süveyş Kanalı 1874'te açıldı. Bu bilgiler bize dünyayı bir bütün olarak kavramaya ilişkin gelişmelerin daha 19. yüzyılda başladığını kuşkuyla yer bırakmaksızın izah etmektedir.

Doğu blokunun çökmesi ile ortaya çıkan tablo post modernizm taraftarlarıncı politikanın sonu, tarihin sonu ya da "anlamsızlık" olarak nitelenmişti. Buna karşılık Beck'in de içinde yer aldığı diğer bir grup yazar bu durumu "siyasal Rönesans" olarak nitelemektedir. Bu yazarlar ortaya çıkan bu durumu batılı siyasal değerlerin zaferi ve doğudaki baskıcı sosyalist rejimin derinliklerine gömülmesi olarak tanımlamaktadır. Eskiden siyasal kurumları birbirine sıkıca bağlanmaya zorlayan soğuk savaş gerginliğinden artık söz edilemez. Ortaya çıkan bu yeni durum her ülkede ister istemez siyaset alanında yeni tanımlama ve arayışlara yol açmaktadır.

1. 2. Köklü Dönüşümün Örneklenmesi

Dünya tarihinde köklü dönüşümlere yol açan gelişmelerin doğum sancıları bağlamında dönüm noktaları vardır. Bu manada 1789 Fransız Devrimi gibi 1917 Bolşevik Devrimi itiraza mahal vermeksizin en kolay akla gelen örneklerdendir. Aydınlanma felsefesi Fransız Devrimi için gerekli meşruluk temelini ve siyasal sistem projelerini oluşturmuştu. 1848'de yayımlanan Komünist Manifesto ve 1870 Paris Komünü deneyimleri işçi sınıfı ideolojisine dayalı sosyalist devlet sisteminin ayak sesleriydi. Bu bağlamda küreselleşmenin de bir tarihsel dönüşüm olduğu ifade edildiğine göre bu dönüşümün, tek başına Berlin Duvarının yıkılması ve soğuk savaşın sona ermesi ile açıklanması yeterli ikna edicilikten uzaktır. Ancak dönüm noktası niteliğinde olaylar çok sayıda etkeni daha özlü şekilde sembolik açıdan ifade etmeye yarar, ifade kolaylığı sağlar. Ayrıca

⁵ Richard Tilly, *Globalisierung aus historischer Sicht und das Lernen aus der Geschichte*, Kölner Vorträge zur Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, Haft 41 Köln 1999, s. 7; Münch/Dillingen, *Raum-Globalisierung und Produktion sozialer Wohlfahrt Diss.*, Duisburg, 2003, s. 64-67.

dönüm noktası olarak adlandırılmayı hak eden olaylara, hazırlayıcı etkenlerin algı dünyamızda kalıcı değişimler olmaları nedeniyle sıkça müracaat etme gereği duyulur.

Hermann Schwengel "Küreselleşmenin Avrupa Boyutu" adlı eserinin giriş bölümünde, Harold James'in "Ekonominin Globalleşmesi" adlı esere atfen; ilk kez 15 Kasım 1975'te gerçekleşen dünya ekonomi zirvesinin düzenlenmesini küreselleşme için bir başlangıç noktası⁶ olarak alır. Küreselleşmenin bazı yazarlarca hem bir "konteyner"a benzetilmesi hem de çağdaş gelişmeleri açıklayıcı bir "anahtar kavram"⁷ olarak nitelenmesi konunun çok boyutluluğu hakkında bir fikir vermektedir. Bu açıdan bakıldığında küreselleşme, tekdüze olamayan bir çerçeve içinde yer alan fakat çok sayıda unsurdan oluşan bir genel görünümüdür. Küreselleşmenin çok boyutluluğu⁸ onun tanımlamasını da bir ölçüde zorlaştırmaktadır. Bu nedenle küreselleşmenin henüz bütün dünyada bir rüzgâra dönüşmediği dönemde "yoğunluk gösteren eğilimler"⁹ demeti olarak hissedilmeye başladığı düşünülebilir.

1. 3. Bir Bütün Olarak Dünyayı Kavramak

Dünyanın bir bütün olarak kavranması çabaları yeni olmadığı gibi ilk kez sosyologlarca yapılan bir saptama da değildir. Antik dönemde kullanılan "koz-mopolis" kelimesi bu bağlamda dikkat çekicidir. Kozmopolis ile kastedilmek istenen Tanrı tarafından konan evrene ilişkin yasaların bir ahlaki düzen olarak toplum düzenine egemen olmasıydı. Teoloji alanında "insanlık" kavramı bütün dünyayı kavrayan bir içerikte kullanılmıştır. İnsanlık tabiri, bütün insanlığı bir bütün olarak görme anlayışının bir tezahürüydü. "Dünya vatandaşlığının" karşılığı olarak Yunancadan çevrilmiş olan "koz-mopolitçilik" terimi de temelde dünya insanlığının bir bütün oluşturduğu anlayışını yansıtan empatik bir yaklaşımın izlerini taşır". İfade edelim ki hem teoloji, felsefe ve devletler hukuku alanında hem de diğer sosyal bilimler alanında kullanılan bu terimlerin her biri sosyologların kastettiklerinden farklı nitelik ve içerikler taşımaktadır. Bu durum aslında şaşırtıcı gelmemelidir. Bir başka ifade ile aynı kavrama farklı disiplinlerde birbiriyle tam örtüşmeyebilen anlamlar izafe edilmesi günümüz geçmişte vardı;

⁶ Friedrich Fürstenberg, Georg W. Oesterdiekhoff (Hrsg.), *Globalisierung ohne Grenzen? Soziologische Beiträge zum Entgrenzungsdiskurs*, Verl., Dr. Kovaç, Hamburg 2004, s. 11.

⁷ Friedrich Fürstenberg, Oesterdiekhoff, Georg W. (Hrsg.), *Globalisierung ohne Grenzen? Soziologische Beiträge zum Entgrenzungsdiskurs*. Veri., Dr. Kovaç, Hamburg 2004, s. 11.

⁸ Küreselleşme ile genellikle tutucu Marksistler ve Liberaller ekonomi alanında gerçekleşen yeni gelişmelere yoğunlaşırlar. Oysa küreselleşme tekil bir süreç değildir. Pek çok alanda bu süreç yaşanmaktadır.

⁹ Peter Heintz, *Die Weltgesellschaft im Spiegel von Ereignissen*, Verlag Rügger, 1982, Dissenhofen, s. 77.

günümüz bilim dünyasında da durum değişmemiş hatta daha da karmaşık bir hal almıştır.

Küreselleşmenin içeriği ve niteliği bakımından yeni olmadığını söyleyenlerin, kökünü eski zamanlarda aramasının yanında, kavramsal düzeyde küreselleşmenin temelleri de araştırılmaktadır. “Dünya toplumu” ifadesiyle anlatılmak istenenin küreselleşme ile aynı olduğu düşüncesi bu arayışın ürünüdür.

Aslında Niklas Luhmann’ın “küresel toplum (dünya toplumu)” terimi önerisi daha eskilere uzanır. Bu bağlamda 1971’de kaleme aldığı “Die Weltgesellschaft” (dünya toplumu)¹⁰ adlı makalesinde zamanın dünya koşullarından hareketle toplumların, sorunlar karşısındaki konumları dikkate alındığında artık birbirinden ayrı telakki edilemeyeceklerine işaret etmekteydi. Buna göre; bütün insanlar ortak problemlerle karşı karşıya olduklarına göre, bütün insanlık tek bir toplum olarak görülmeliydi. Bu nedenle ortaya çıkan tabloyu “dünya toplumu” olarak adlandırmak gerekirdi. Yazara göre eski bir terim olan toplum (societas civilis) yeni dünya koşulları içinde yeni bir dönüşüm geçirerek “dünya toplumuna” dönüşmüştür.

Küreselleşme kavramına karşılık olarak kullanılan bir diğer kavram da bütün dünyanın bir bütün oluşturduğuna vurgu yapan “global köy” ifadesidir. Bu ifade daha çok sanayi üretiminin ulaştığı yoğunluğun sebep olduğu yol açtığı çevresel etkilere dikkat çekmek için kullanılmıştır. Elbette terim sadece bu bağlamla sınırlı kullanılmamaktadır. “Global köy” terimini 1960’larda bir medya kuramcısı olan Marshall McLuhan kullanmıştır. O, “global köy” terimi ile bu yıllarda yaygınlaşan elektronik haberleşme ağını dile getirme amacındaydı¹¹. Ancak o dönemde böyle bir terimin kullanılması bilhassa günümüzde yararlanılan internet teknolojileri ile karşılaştırıldığında biraz erken bir öngörüydü. McLuhan, dünya için “global köy” terimini kullanırken yaşadığı dönemin iletişim teknolojileri ve Ay’a insanın ayak basması gibi olgulardan esinlenmişti. Küresel köy ya da global köy teriminin çok sonraları, 1990’lı yıllarda, ekonomi alanında dünya çapında oluşan iç içeliğe dikkat çekmek için kullanılmaya başlandığı daha sonra görülecektir.

¹⁰ Luhmann dünya toplumu terimini özellikle ulus devletin niteliğinde yaşandığını düşündüğü değişimi vurgulamak amacıyla kullanmaktaydı. Yazara göre toplum teriminin günümüzdeki olayları açıklamak için kullanılması ve bu terimin yanında ayrıca “küresel sistem” deme gereği duyulması yeni bir olgunun itiraf edilmesi idi. “Dünya Toplumu” terimi yerine ısrarla toplum teriminin bazı tamamlayıcı eklerle kullanılması toplum ve ulus kavramlarını birbirinden koparmama gayretinin bir göstergesidir. Oysa yazara göre bu gayretler ulus devlet hakkındaki realiteleri örtbas edemeyecektir. İlyas Doğan, *Devlet ve Toplum Kuramlarına Yeni Yaklaşımlar*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul 2008, s.29-31

¹¹ Dirk Richter, “Weltgesellschaft”, in: Georg Kneer/Armin Nassehi/Markus Schroer (Hrsg.), *Soziologische Gesellschaftsbegriffe, Konzepte moderner Zeitdiagnosen*, Wilhelm Fink Verlag, 1997 München, s. 184.

Dünya toplumu ya da Türkçedeki yaygın kullanımı ile “küresel toplum” teriminin 1975’te New York ve Frankfurt’ta yayımlanan bir eserin adını oluşturduğunu görmekteyiz. K. Jürgen Gantzel tarafından yayınlanan (*Herrschaft und Befreiung in der Weltgesellschaft*) “Dünya Toplumunda Özgürleşme ve İktidar” başlığını taşıyan bu eserde küresel toplum teriminin içeriğini belirlemeye dönük tahlillere de yer verildiği görülür. Eserin önsözünde “dünya toplumu” teriminin henüz kabul gören bir kavram olmadığına işaret edilmesi yazarın, yeni bir durumla karşı karşıya olduğunu fark ettiğini göstermektedir. Gantzel söz konusu eserinde “Dünya Toplumunun” başlıca üç özelliği bulunduğuna işaret etmekteydi:

(i) Küresel toplumun tarihsel süreç içerisinde doğduğu coğrafya güney ve batı Avrupa’dır ve laik bir temele dayanır. Bu sürecin başlangıcı coğrafi keşifler ile onu izleyen merkantilist ekonomi anlayışı ve sivil toplumun gelişimiyle günde-me gelmiştir. Yeni kara parçalarının keşfi ve yüzyıllara yayılan sermaye ekonomisine dayalı yürütülen sömürü “dünya toplumu” koşullarının doğumunu hazırlayan en önemli etkenlerdendir. Sömürü sadece ekonomi alanında cereyan etmemiş dünyanın birçok halkı batılı yönetimlerce yok edilmiştir. Böylece görece homojen -batı ağırlıklı- bir uygarlık oluşmuştur. (ii) Dünya toplumu “hiyerarşik” bir ilişki anlamına gelmektedir. Burada sözü edilen “dikey” ilişki uluslar arasındaki ilişki ve etkileşimin eşit ve adil koşullara dayanmamasıdır. Dünya üzerindeki ilişkiler sınıfsal temele ve güçlü uluslara göre biçimlenmektedir. Bu sınıfsal karakterli yapılanmada en çok “uluslararası ya da uluslar üstü holdingler” belirleyicidir. (iii) Dünya toplumunun diğer bir özelliği az ya da çok oranda “tek taraflı bir bağımlılığın” mevcudiyetidir. Dünya ulusları ekonomi ve politika alanında oluşan koşullar sonucu birbirine bağımlı hale gelmişlerdir. Fakat bu bağımlılık her taraf için aynı ölçüde bir bağımlılığı ifade etmez. Bu bağımlılık ilişkisinin tek yanı ağır basar.¹² Bir başka ifade ile adalet duygusunu dışlayıcı bir ilişki söz konusudur.

Dünya toplumu ya da küresel toplum terimleri üzerinde 1989 da bile bir uzlaşma oluşmuş değildi. Bu bağlamda kavramın “uluslararası sistem” karşılığı olarak düşünülmesi halinde “dünya toplumu” teriminin daha çok şey anlatıp anlatamayacağı konusunda tereddütler ortaya konmaktaydı.¹³ Küreselleşmeyi adlandırmada Türkçe eserlerde İngilizcenin ağırlıklı olarak kullanılmasından dolayı globalleşme ya da küreselleşme terimini kullanmak tercih edilmektedir. Fakat küreselleşme sürecine ilişkin saptamaların çok öncelere uzanması nedeniyle Alman ve Anglo-Sakson kültür dünyasında kullanılan terimler birbirinden farklıdır. Sosyal bilimler alanında küresel ağlarla oluşan eklemli tabloyu adlan-

¹² K. Jürgen Gantzel, *Einführendes Vorwort*. in: *Herrschaft und Befreiung in der Weltgesellschaft*, (aynı yazar). Campus 1975, Frankfurt/Main, s. 9-12.

¹³ Kurt Tudyka, “Weltgesellschaft’-Unbegriff und Phantom”, in: *Politisches Vierteljahresschrift*, 30. Jg. 1989, Heft 3, s. 503.

dırmak için sosyologların kullandıkları terimler farklılık arz eder. Alman öğretisinde küresel durumu anlatmak için "dünya toplumu" (Weltgesellschaft) terimi Luhmann'ın tesiri ile baskın bir eğilim olarak kullanılırken Anglo-Amerikan öğretilerde "küreselleşme" (globalisation) terimi tercih edilmektedir. Dünya toplumu terimi küresel iç içelik durumunu tasvir ederken "küreselleşme" terimi bu iç içe geçmişliğin geçirmekte olduğu "süreci" ifade etmektedir.

2000'lerden itibaren "küresel toplum" terimi daha sık kullanılır ve kavrama daha karmaşık bir içerik yüklenir olmuştur. Bu nedenle bu terimin ortaya çıkışının ve elde ettiği güncel içeriğinin ortaya konulmasında fayda bulunmaktadır. Küreselleşme bağlamında literatürde kullanılan terimlerden biri "dünya toplumu" idi. Kavram dünya nüfusunu ya da empatik bir bağlamda "insanlığı" ifade etmek için kullanılmıştı. İngilizce literatürde terim "global society" ve "world society" şeklinde kullanılmış ve bununla bazen "yer küre" kast edilmiştir. Kavram bir başka boyutuyla da genel olarak dünya üzerinde devlet olarak temsil edilmeyen etnik unsurları da kapsayan çıkarları değerleri ve kuralları da kapsayacak şekilde devletler hukuku anlamında kullanılmaktaydı. Öte yandan terim "uluslararası" veya "uluslar ötesi" kavramının karşılığı olarak anlaşılmasının yanında; dünya çapında sosyal ve ekonomik iç içe geçmişliği anlatmak için de kullanılmıştır. Son tahlilde sınır aşan nüfus hareketlerinin tıpkı iletişim alanında olduğu gibi gittikçe yoğunlaşmasının yanında farklı toplumsal alanlarda faaliyet gösteren ve yine sınır aşan kredi, ekonomi ilişkileri de kast edilmektedir.¹⁴

Ulrich Beck, küreselleşmeyi "mesafenin ölümü" olarak nitelerken Giddens aynı olguyu uzak mekânlarla yoğun sosyal iletişim kurularak "zamansal engellerin ortadan kalkması" olarak betimler. Giddens zamansal engellerin ortadan kalkmasına örnek olarak günün her zamanında internet vasıtasıyla borsa işlemlerinin gerçekleştirilebilmesine işaret eder.¹⁵ Gerçekten de günün her saatinde farklı kıtalarda gelişen mali ve finans piyasasına dair haberler kesintisiz devam etmektedir. Bu gelişmeleri takip etmekte mekânsal uzaklığın önemi azalmış ya da yok denecek seviyeye inmiştir.

2. Değişen Devlet ve Toplum Algısı

Hem iç hukuk hem de uluslararası düzeyde devletin niteliğinin küreselleşme çağında değiştiği yönünde bir genel kanaatten söz edilebilir. Fakat bu değişim veya dönüşümün ne ölçüde gerçekleştiği konusunda bir fikir birliğinden söz edilemez. Devletin, hukukun ve siyasetin ne ölçüde değiştiği ve bu değişimde küreselleşmenin kadar etkili olduğunu ortaya koymak tartışmaya açıktır. Bunun yanında devletin belli sınırlar içinde egemenlik icra etmesi anlayışına dayalı

¹⁴ İlyas Doğan, *A.g.e.*, s. 59-62.

¹⁵ İlyas Doğan, *A.g.e.*, s. 61; Münch/Dillingen, *Raum-Globalisierung und Produktion sozialer Wohlfahrt*, Diss., Duisburg, 2003, s. 69.

“Westfalya Modeli”nin ne oranda değiştiğini ortaya koymak oldukça karmaşık bir sorun olarak ortada durmaktadır. Özellikle konu ekonomi dışı öğelerle birlikte düşünüldüğünde çok daha çetrefilli bir tablo söz konusudur.¹⁶ Ulus devletin başlıca varlık nedeni güvenliği sağlama işlevidir. Bu görevi düzenli şekilde yerine getirip getiremediği bazen küresel terör saldırılarında olduğu gibi kuşkulu konuma düşebilmektedir. Lakin bu güvenlik ihtiyacını yerine getirecek bir alternatif de gösterilememektedir.

Devletlerin güç kullanma tekeli hukuksal olarak sürmekle beraber illegal düzeyde uluslararası terör bu kanaati tartışma konusu yapabilecek eylemleri gerçekleştirmektedir. Daha önce şiddetin sadece devletten gelebileceği ve yasa dışı şiddetin de devleti hedef alacağı varsayımı genel olarak kabul görmekteydi. Bu yaklaşımda devlet ve ona karşı çıkan yapılanma –isyancı gruplar örneğinde olduğu gibi- iki taraf gibi değerlendirilmekte ve tarafların birbirlerine dönük zarar verebilecekleri hesaplanmakta veya daha basit bir şekilde devletin yönetimi altındaki bireylerin haklarını çiğneme potansiyeline vurgu yapılmaktaydı. Oysa ortaya çıkan yeni terör yöntemleri "taraf olmayanlar" yani sıradan insanları terörün hedefi haline getirmiştir. Böylece gelişmiş toplumlarda devletten kaynaklanan şiddet azalırken yatay ilişkilerden kaynaklanan şiddet ve zarar verme potansiyeli artmıştır.¹⁷ İfade edildiği üzere 1960'lı ve 1970'li yıllarda OECD ülkelerinde hukuk devletin giderek kurumsallaşmasının da etkisiyle devletten iç hukuk düzeninde bireye dönük dikey tehditler giderek azaldı. Buna karşılık ilerleyen yıllarda "devlet dışı aktörlerden" kaynaklanan güvenlik tehditleri tezahür etmeye başladı. Ortaya çıkan bu yeni tarz tehditler¹⁸ ulus devletlerin tek başına önlemekte zorlanacakları türdendir. Bir terör olayında bazen hiçbir devlet görevlisi zarar görmezken çok sayıda sivil etkilenebilmektedir. Hatta terör örgütleri sivillere zarar vererek şiddet konusunda ısrarlı oldukları mesajı verme yolunu izleyebilmektedirler. Bütün bunlar bir araya getirildiğinde uluslararası ilişkilerdeki tipik ülke devletinde, başka aktörlere kapalı bir iktidar alanı söyleminin –yasal veya meşru olmasa bile- giderek bulanıklaşmaya başladığı en azından kısa süreli de olsa kesinti izlenimi veren olgular göze çarpmaktadır.

Uluslararası ilişkilerde devletin tanımının veya içeriğinin giderek değişime uğraması siyasal sistemin kendi kendini gözden geçirmesi sonucu meydana gelmiş değildir. Aksine diğer alt sistemlerin devletle olan ilişkilerinde gerçekleşen değişimler devletin mahiyetini değiştirmeye sevk etmektedir. Burada en önemli neden ekonomidir. "Az devlet" veya "çok devlet" nitelemelerine gerek duyulmadan doğrudan "devletin küçültülmesi" talepleri siyasal sistemde yansımaları

¹⁶ Albert Mathias, "Entgrenzung und Globalisierung des Rechts", in: Rüdiger V. (Hrsg.), *Globalisierung des Recht*, Nomos, Baden-Baden, 1999/2000, s. 115.

¹⁷ Michael Zürn, *Regieren jenseits des Nationalstaates*, Schurkamp, Frankfurt/Main, 1998, s. 113-115.

¹⁸ Kadir Koçdemir, *Küreselleşme ve Millî Devlet*, s. 311.

bulmaktadır. Devlete ilişkin benzeri bir değişim ülke sınırları içinde devlet egemenliğinin niteliğinde de meydana gelmektedir. Bu durum elbette "devletin egemenliğinin demodeleştiği" anlamına gelmez. Fakat bu alanda da bir anlam değişimi yaşanmakta olduğu gözlemlenmektedir. Aynı toprak üzerinde hem merkezi devlet hem bölgesel yönetim hem de başka uluslarüstü bir otorite yetkili olabilmektedir. Bu durumun özellikle doğu-batı gerginliği kırıldığından beri artan bir eğilim olduğu söylenebilir. Klasik manada modern devlet egemenliği öncekiyle mukayese edildiğinde bir sınırlama ile karşı karşıya kalmıştır. Fakat bu durum devletin karasal egemenliği kavramının ortadan kalkmasını değil ancak değişime maruz kaldığını ispatlayabilir. Bir başka ifade ile yeni ortaya çıkan tabloda da sınırlar vardır. Fakat bu sınırlar yeni içeriğiyle ilişkili bir şekilde anlamlandırılmaktadır.¹⁹ Her halükarda sınırsal egemenlikte bir geçirgenlik oluşmuştur. Sanal ortamda bireyler arasında kurulan diyaloglar, veri alışverişleri, uydu aracılığıyla gerçekleşen işitsel veya görsel yayınlar, devlet sınırlarını adeta bir "eleğe" dönüştürmüştür. Devletler ancak suç işlenmesi halinde karasal sınırsal egemenliği koruma refleksi gösterme gereği duymaktadır.

Küreselleşme bağlamında politikanın bileşenlerinin değiştiği her ne kadar söylene de bu manada somut durum çok belirgin değildir. Siyasal sistemlerin en önemli öğelerinden olan iktidarın meşruluğunda değişim konusunda henüz bir uzlaşmadan söz edilemez. Demokratik ülkelerde iktidarın meşruluğu seçimlere dayalıdır. Fakat gene de demokratik ulus devlet tarzı dahi dünya çapında uzlaşma ve kabul görmüş değil. Ulus devlette iktidarın meşruluğunun sivil toplum ve seçimlerden kaynaklandığına ilişkin anlayış küresel olarak benimsenmiş değildir.²⁰ Birçok ülkede hala diktatörlüklerin ve totaliter yönetimlerin işbaşında olduğuna işaret etmek bu konuda aydınlatıcı olsa gerekir. Bununla beraber bütün diktatörlükler birer ulus devlet olmaya çalışmışlardır. Ancak aynı çabayı demokratik bir devlet olma yönünde gözlemlemekte ciddi zorluklar mevcuttur.

3. "Öteki" Toplamları Dönüştürmekte Dayatma Aracı Olarak Küreselleşme

Küreselleşme modernleşme perspektifinden ele alındığında Batı tarzı dönüşün bütün dünyaya yayılması ve bir örnek davranış modeline dönüşmesi gündeme gelmektedir. Böylece modernlik gibi demokrasi ve özellikle serbest pazar ekonomisinin bütün dünyaca benimsenmesi gerektiği yaklaşımı kendini dayatmaktadır. Batılı değerlerin benimsenmesi zorunluluğunun ima edilmesi ya da dayatılması küreselleşmenin aynı zamanda batı kaynaklı bir "dünya uygarlığı"¹⁵ modelini temsil ettiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Modern devletin başlıca özellikleri devletler arası ilişkilerin menfaate dayalılığı, teknolojik olanaklardan yararlanarak yurttaşların yaşam kalitelerinin yükseltilmesi hedefi güdümesi ve

¹⁹ Albert Mathias, "Entgrenzung und Globalisierung des Rechts", in: *Globalisierung des Rechts*, s. 120-121.

²⁰ Egon Bahr, *Der Nationalstaat: Überlebt und Unentberlich*, s. 11.

batılı devletlerin batılı olmayan toplumlara hakim olmak için üstlendikleri "küreselleştirici misyon" olarak ifade edilmektedir¹⁵". Bir başka ifade ile batı uygarlığında simgeleşen küreselci yaklaşım kendine başka toplumları dönüştürme görevi atfetmektedir. Küreselleşmenin sıkça bir "kaçınılmazlık" ve bazen de "tedavi ümidi" olarak sunulması da bundandır. Bu terimlerle anlatılmak istenen aslında Max Weber, Gerhard Weisser, Wilhelm Röpke gibi filozof ve yazarlarca ifade edilen "ekonomik akılcılık"tır. Bu ekonomik akılcılık olarak sunulan yaklaşım kendince; çizilen rotadan sapmanın mümkün olmadığını ve aksi bir tutumun "eşyanın doğasına" aykırılık oluşturacağını öne sürer. Serbest pazar ekonomisi olarak da adlandırılmakta olan bu yaklaşımda toplumsal ilişkilerin en iyi ifade edilen bu dünya görüşü çerçevesinde mümkün olacağı ve devletlerin de bu yöntemi izlemek zorunda oldukları ısrarla vurgular. Şüphesiz böyle bir yaklaşımda kaçınılmaz bir "ekonomi gerekircilik" görüşü ortaya konmuş olmaktadır. Bu yaklaşım tarzı aynı zamanda devletlere de izlemesi gereken bir ekonomi "ahlâkı" telkin etmektedir. Bu telkinin özü ise rekabeti kolaylaştırıcı bir tutum içinde olmaktadır²¹. Konuya salt piyasa ekonomisi açısından bakan bu yaklaşım, gerçekte ahlaki kaygılardan kendini neredeyse tamamen soyutlamış ve küreselci politikalar izlemenin kaçınılmazlığına da inanmış durumdadır.

Pazarın "görünmeyen el" tarafından düzenlendiği kanaatine duyulan güven ve inanç yeni liberalcilikte toplumsal ilişkilere yön veren en yüksek sorun çözen kural olarak kabul edilir. Gerçekte burada bir serbest pazar ekonomisi "tiranlığından" söz etmek daha isabetli olacaktır²².

4. İnsan Haklarına Araçsal Yaklaşım

Batı dünyasında insan hakları anlayışının gelişimi daha çok bu ülkelerin kendi iç dinamiklerinin bileşenleriyle biçimlenmiştir. Örneğin Türk öğretisinde hemen hemen itirazsız olarak kabul gören 1215 Magna Carta Libertatum'un insan haklarının devlete karşı ilk kez garanti altına alan belge olduğuna ilişkin görüş birçok batılı yazar tarafından kuşku ile karşılanmaktadır. Bu yazarlar söz konusu belgeyi ortaçağa özgü bir metin olarak niteler. Bu nedenle söz konusu belgenin insan hakları katalogunun ilk örneği olduğu hususu tartışmaya açıktır. Söz konusu belge modern manada bir insan hakları katalogu olarak nitelenmediği gibi ortaçağa özgü ayrıcalıkları güvence altına almaya dönük, insanlar arası eşitlik düşüncesine yabancı bir belge olarak da tasvir edilmektedir.²³ Daha sonraki yüzyıllarda yapılan romantik yorumlar bu belgeye olduğunun ötesinde bir mana izafe edilmesine yol açacaktır.

²¹ Ulrich, Peter, "Von der Metaphysik des Weltmarktes zur globalen Vitalpolitik".

²² İlyas Doğan, *Devlet ve Toplum Kuramlarına Yeni Yaklaşımlar*, s. 66.

²³ Heiner Bielefeldt, "Der Universalität der Menschenrechte und die Pluralität der Kulturen", s. 53.

Avrupa'da insan hakları kavramının kökeni ya da günümüzde kastedilen anlamda insan hakları kavramının ne zamandan beri kullanıla geldiği, insan haklarına ilişkin teorik tartışmalarda genellikle atlanan bir noktadır. Belki de biraz kolaycılığa kaçarak kısaca insan hakları kavramının kaynağı konusunda antik Yunan düşüncesi ve özellikle Hristiyanlık düşüncesine atıfla yetinilmektedir. Bu manada İslâm dininde hak duygusuna yapılan vurgu ve adaletli yönetim düşüncesi neredeyse görmezden gelinmektedir. İnsan hakları kavramının günümüzdeki manada kullanımı ise son iki yüz yıllık gelişmenin bir ürünü olarak sunulmaktadır. Böylesine sıkça başvurulan bir kavramın sadece iki yüzyıllık bir geçmişinin olacağını düşünmek şaşırtıcıdır. Oysa içerik olarak insan hakları hep vardı, adalet duygusu bunun en açık kanıtıdır. Bir başka ifade ile insanın haklarından, başka kavramlar altında ve farklı vesilelerle birçok filozof bahsetmiştir.²⁴

Çiçero insan hakları kavramının Batıdaki öncüsü ve daha sonra insan hakları kavramına dönüşecek olan *dignitas* (onur) kavramını kullanmaktaydı. Rönesans filozofları ve yazarları da antik Yunan düşüncesinden esinlenerek “onur” kavramını kullanmaktaydılar.

Reform akımı da bazı yazarlar tarafından günümüzdeki modern insan haklarının kaynağı olarak kabul edilmemektedir. Reformcuların özellikle üzerinde durdukları din ve vicdan özgürlüğü bütün insanlara verili bir hak olarak ele alınmamaktaydı. Söz konusu yaklaşım Hristiyanlar arasında mezhep seçme özgürlüğüne saygı bağlamında ele alınmaktaydı. Bununla beraber insan haklarıyla ilgili radikal kırılmaların Avrupa'da yaşanan mezhep ve din savaşları sonrasında yaşandığı genel olarak kabul görmektedir.²⁵ Hukukun laikleşmesi insan haklarına bakış açısını da etkileyecektir. Fakat bu etkileme bir bakıma ahlaktan kopuşu da beraberinde getirdiği için her zaman hümanist bir bakış açısı anlamına gelmemiştir.

Fransız Devrimi sembolik olarak birey ve devlet ilişkisinde siyasi özgürlükleri bir temel meşruluk ölçütüne dönüştürmüştü. Buna karşılık Fransız Devrimi ilkeleri Kara Avrupa'sında insan haklarına saygı sorununu iç hukuk açısından öne çıkarmıştır. Böylece Hobbes tarafından güvenliği sağlama gerekçesiyle geriye itilen, Locke tarafından siyasal sistemin meşruluk temeli olarak nitelenen özgürlükler Fransız Devrimi ile söylemde evrensel düzeye taşınmış olmaktaydı. Bununla beraber İkinci Dünya Savaşı'na kadar insan hakları henüz devletlerarası ilişkilerde bir ölçüt haline gelebilmiş değildi. Böyle bir gelişmeyi son elli yıllık gelişmelere borçluyuz. Önceden Egemenliğe saygı ilkesi nedeniyle uluslararası alanda insan haklarına saygı gösterilmesi konusu devletin kendi yurttaşı ile olan ilişkisi bağlamında algılanmaktaydı.

²⁴ İlyas Doğan, “Alman Öğretisinde İnsan Onuru ve Güncel Sorunlar Hakkında Kısa Bir Giriş”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 13, Sayı 2 (2005), s. 1.

²⁵ Heiner Bielefeldt, "Der Universalität der Menschenrechte und die Pluralität der Kulturen", s. 54.

Amerikan bağımsızlık savaşı sırasında ortaya konan siyasi düşünceler Fransız Devrimi için de *hazırlayıcı bir işlev rolü oynamıştır*. Hem Amerikan hem de Fransız devrimi ile ortaya konan görüşlerin kilise karşıtı olduğu rahatça söylenebilir. Kilise de insan haklarına bilhassa düşünce özgürlüğüne mesafeliydi. Engizisyon mahkemeleri bunun en önemli kanıtıdır. Nitekim 1864'te dahi Papa IX. Pius düşünce özgürlüğünü açık bir dille reddetmiştir. Protestan kilisesinde de durum farklı değildi. Bunun yanında 19.yüzyıl sonlarında Papa XIII. Leos işçi hareketince talep edilen sosyal hakları da reddetmekte tereddüt etmemiştir.²⁶ Böyle olunca batı medeniyetinde somutlaşan insan haklarının biçimlenmesini sadece Hristiyanlığa dayalı olarak açıklayamayız. Hatta aynı şey eski yunan düşüncesi için de geçerlidir. Yukarıda izah edilen bu durum insan hakları normlarının tek kaynağının batı kültürü olduğu iddiasını zayıflatmaktadır.

Bütün kutsal dinler gibi Hristiyanlıkta da insan onuruna kuvvetli bir vurgu yapılır. Fakat bu durum tek başına insan haklarının kökeni olarak nitelemek için yeterli görülmemektedir. Diğer yandan insan haklarını salt modernliğin gelişimi ve bu süreçte yaşanan kırılmaların bir ürünü gibi algılamak bu hakların "sadece Batı kültürünün bir ürünü" olduğunu kabule götürecektir²⁷ ki böyle bir yaklaşım beraberinde ayrımcı bir bakış açısını da getirmektedir.

İnsan haklarının kaynağı konusundaki tartışmaların yanı sıra bir de insan haklarına saygı konusundaki farklılıklar ön plana çıkmaktadır. Nitekim insan haklarına saygı ölçütlerinin bütün devletlerce aynı hassasiyetle dikkate alındığını söylemek yanlış olacaktır. Bu alandaki çelişkiler kültürel ve ideolojik uzantılara dayanır. Bunun yanı sıra liberal kazanç mantığı da insan haklarına saygıyı bir hümanizm meselesi olarak değil yeni işgallere ve yeni sömürülecek alanları perçinlemeyi bir haklılaştırma gerekçesi olarak kullanmaktadır. Nitekim Irak Savaşında olduğu gibi insan hakları ihlali suçlaması ile meşrulaştırılmaya çalışılan siyasi girişimlerin gerçek sebebi kısa sürede anlaşılmıştır. Bir başka deyişle insan haklarının bütün ahlak ve etik kaygılardan uzak bir şekilde araçsallaştırılması aslında üzerinde uzlaşılabilecek kavramların da yıpranıp tükenmesine yol açmaktadır.

Batılı devletler kendi yurttaşları ve hatta kendilerinden gördükleri yurttaşları için uymakta son derece özenli davrandıkları haklara saygı noktasındaki özeni başkalarından esirgemektedir. Bir ABD yurttaşının birkaç saat fazla gözaltında tutulması ya da bir Fransız yurttaşının hakkındaki bir idarî soruşturmaya ilişkin bilgilendirilmemesi önemli bir insan hakkı sorunu olarak görülmektedir. Hatta bir Türk vatandaşı yazar hakkında Türkiye'de dava açılmış olması bütün batılı devletleri seferber etmeye yetmektedir. Ancak aynı duyarlılığın Guantanamo

²⁶ Heiner Bielefeldt, *Philosophie der Menschenrechte (Grundlagen eines weltweiten Freiheitsethos)*, s. 3-4.

²⁷ Heiner Bielefeldt, "Der Universalität der Menschenrechte und die Pluralität der Kulturen", s. 58.

Hapishanesinde yıllarca haklarında dava açılmadan tutulan “insanlar” için fazla-
ca gündeme getirilmemesi veya İsrail tarafından Filistin’in sivil halkına kasten
zarar veren güç kullanımlarında dikkati çekmemesi, ister istemez ortada bir
çelişkinin bulunduğu itiraf etmeyi gerektirmektedir.

İnsan hakları konusunda bilhassa terör saldırıları sonrasında kültürel olarak “ku-
zey yarımküreye” mensup olmayanlara karşı takınılan önyargılı tutumlar ister iste-
mez bu davranışların kültürel uzantılarının bulunup bulunmadığı sorusunu gün-
deme getirmektedir. Böyle olunca insan haklarının gelişim süreci ve kültürel önyar-
gılar konusuna yoğunlaşma gereği ortaya çıkar. Elbette konuyu hem başka kültürle-
ri “ötekileştiren” yaklaşımlar hem de yaygın insan hakkı ihlallerinin yaşandığı kültü-
rel ortamlar açısından ele almak gerekir. Böyle bir yaklaşım bizi ister istemez hakla-
rın ve özgürlüklerin yeşerdiği kültürel atmosfere yöneltir. Zira belirli normların bir
hak kategorisi oluşturduğu ve saygı gösterilmesi gerektiği düşüncesi ancak düşünsel
bir betimleme yapmak sonucu ortaya konabilir. Herhangi bir davranış toplum tara-
findan önemsenmediği takdirde bu davranışa bir yaptırım getirmek konusunda
toplumsal bir talep ortaya çıkmaz. Bir başka ifade ile hakların tanınmasında top-
lumsal ve bireysel algılama belirleyicidir. Toplumsal ve bireysel algılama belirli bir
kültür ve medeniyet ortamında meydana gelir. Bu durum medeniyete nasıl bir
mana yüklendiğini incelemeyi gerektirir.

5. Bağımlılaştan Dünyada İslâm Karşıtlığının Temelsizliği

Yukarıda da açıklandığı üzere küreselleşme aslında modernleşmenin kurdu-
ğu temel kavramlarda bir savrulma ve içerik değişimi doğurmuştur. Bir yandan
dünyanın farklı bölgelerinin birbirinden neredeyse ışık hızında haberdar olabil-
mesi, diğer yandan iletişim teknolojilerindeki yeni durum bu teknolojiye “eriş-
bilen” bütün “insanları” dünya üzerinde her konuyu tartışabilir ve kanaat izharı
yapabilir duruma getirmiştir. Sosyal medya alanı modernleşmenin lokomotifi
çevreler açısından “ötekilerin yaşadığı dünyayı” kontrol edilemez hale getirmiş-
tir.

Bir yandan bütün toplumları bağımlılık ilişkisi temelinde görmek diğer yan-
da ise “farklılıkları” bu merkez ülkelerin egemenliğine dayalı “dikey” ilişkiyi
zedeleyici bir unsur olarak görmek “yeni düşmanlar bulmayı” etik ve ahlaki göz
ardı edenler açısından kaçınılmazlaştırmaktadır. Bir başka ifade ile İslâm dini ve
Müslüman karşıtlığının sürdürülebilmesi amacıyla ikna edici bir kuramsal temel
bulunamadığı için “önyargılar” harekete geçirilmektedir. Böyle bir girişimin
başlıca nedeni kapitalist ekonomi için çok değerli olan önemli madenlerin, ener-
ji kaynaklarının bulunduğu coğrafyanın büyük ölçüde İslâm coğrafyası ile ör-
tüşmesidir.

Dünyayı önceden olduğu gibi yeni oluşan dünya koşullarında da kendileri-
nin yönlendireceğine inananlar kendi kendileri ile çelişkiye düşmektedirler.
Bağımlılığı çatışmaları önleyici bir neden olarak görmesine rağmen bağımlılığın
beslediği “dikey dünya egemenliğini sürdürme” hedefi bu hiyerarşi ilişkisini

bozmaya aday olarak İslâm uygarlığını görmektedir. Aslında modernleşme adına hareket edenlerin homojen olmasa bile itaatkâr dünya hayaline en güçlü kültürel direnme noktasını İslâm uygarlığı oluşturduğu için; bu dine mensup olanların “ötekileştirilmesinde” insan hakları, algı değişimi gibi hiç bir gerekçe kabul edilmemekte, batılı değerlere mesafeli olmak ortadan kaldırılmak için yeterli görülmektedir. Bir “cam prizmaya” dönen yeni dünya koşulları bu amaca varmak için sadece diktatörlerle iyi anlaşmanın yetersiz olduğu bir ortam üretmektedir. Böyle olunca kapitalist ve batı merkezli dünya sistemin sürdürülebilmesi için olası direnişleri henüz güçlenmeden ortadan kaldırmakta “İslâm karşıtlığı” bir “maymuncuk” gibi kullanılmaktadır.

Ne var ki küreselleşme ile beraber bütün insanların bilgiye erişme ve gerçeği dile getirme “fırsatının” doğması dünya üzerindeki diğer uygarlıkların sahnede kendine düşen sorumluluğu yeniden üstlenme imkânı sunmaktadır. Bu bağlamda adaleti esas alan İslâm Uygarlığı insanlığın kronik problemlerine “hakkaniyete uygun, sömürü amacı gütmeyen” çözümler bulunmasında yeni bir umut olarak görülmelidir. Bir başka ifade ile önyargıların değil adalet duygusunun esas alındığı bir dünya kurabilmek için bütün insanları onurlu ve eşit davranılması gereken birer muhatap olarak kabul etmek gerekir. Böyle bir kabul için geçmişinde sömürüyü ustaca kullananların fazlaca şansı yoktur. İnsanlığın geleceği için de bunun böyle olması gerekir.

İnsanlığın doğru bir yönde ilerlemesi için önyargılarla beslenen İslâm karşıtlığının dünya insanlığınca deşifre edilmesi ve İslâm’ın insanlığa sağladığı katkılarının yeniden hatırlanması gerekmektedir. Ancak bu düşüncelerin karşılık bulması için Müslüman ülkelerde adalet ve hukuku egemen kılmakla işe başlamak lazımdır. Bunun olmazsa olmaz bir başlangıç noktası olduğunu unutmamak bütün insanlık için ortak bir gereksinimdir.

KAYNAKLAR

- ALBERT, Mathias, “Entgrenzung und Globalisierung des Rechts”, Rüdiger VOIGT (Hrsg.), *Globalisierung des Recht*, Nomos, Baden- Baden 1999/2000, s. 115-137.
- BAHR, Egon, *Der Nationalstaat: Überlebt und Unentbehrlich*, Steidl Verlag, Göttingen 1998.
- BIELEFELDT, Heiner, "Der Universalität der Menschenrechte und die Pluralität der Kulturen", in: Eduard J. M. KROKER, Bruna DECKAMPST (Hrsg.), *Das Menschenbild der freien Gesellschaft (Globalisierung und Europäische Integration)*, Frankfurter Allgemeine Buch. Frankfurt/Main, 2000, s. 43-63.
- BIELEFELDT, Heiner, *Philosophie der Menschenrechte (Grundlagen eines weltweiten Freiheitsethos)*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft Darmstadt, 1998.
- DOĞAN, İlyas, *Devlet ve Toplum Kuramlarına Yeni Yaklaşımlar*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2008.
- DOĞAN, İlyas, “Alman Öğretisinde İnsan Onuru ve Güncel Sorunlar Hakkında Kısa Bir Giriş”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 13, Sayı 2 (2005).

- FÜRSTENBERG, Friedrich, Georg W. OESTERDIEKHOF (Hrsg.), *Globalisierung ohne Grenzen? Soziologische Beiträge zum Entgrenzungsdiskurs*, Verl., Dr. Kovaç, Hamburg 2004.
- GANTZEL, K. Jürgen, Einführendes Vorwort. in: Herrschaft und Befreiung in der Weltgesellschaft, (aynı yazar). Campus 1975, Frankfurt/Main, s. 9-12.
- HEINTZ, Peter, *Die Weltgescllschaft im Spiegel von Ereignissen*, Verlag Rügger, Diesenhofen, 1982.
- KOÇDEMİR, Kadir, *Küreselleşme ve Millî Devlet*, İstanbul, Ötüken Yay., 2004.
- MATHIAS, Albert, "Entgrenzung und Globalisierung des Rechts", in: Rüdiger V. (Hrsg.), *Globalisierung des Recht*, Nomos, Baden-Baden, 1999/2000.
- MAYER, Tilman, "Globalisierung als Bedrohung des Nationalstaates", in Rüdiger Voigt (Hrsg.), *Der neue Nationalstaat*, Nomos, Baden-Baden, 1998.
- MÜNCH, Thomas, Saar DILLINGEN, *Raum-Globalisierung und Produktion sozialer Wohlfahrt*, Diss., Duisburg, 2003.
- OTTERSBAACH, Markus, *Ausserparlamentarische Demokratie*, Campus Verlag, Frankfurt, New York, 2003, s. 49.
- PIETERSE, Jan Nederveen, "Der Melange- Effekt Globalisierung im Plural", Ulrich Beck (Hrsg.), *Perspektiven der Weltgesellschaft Edition Zweite Moderne*, Schurkamp, Frankfurt/Main 1998.
- RICHTER, Dirk, "Weltgesellschaft", in: Georg Kneer, Armin Nassehi, Markus Schroer (Hrsg.), *Soziologische Gesellschaftsbegriffe, Konzepte moderner Zeitdiagnosen*. Wilhelm Fink Verlag, München, 1997.
- ROBERTSON, Roland, "Glokalisierung: Homogenität und Heterogenität in Raum und Zeit", (Übersetzer: Bettina Engels) in: Ulrich Beck (Hrsg.), *Perspektiven der Weltgesellschaft. Edition Zweite Moderne*, Schurkamp, Frankfurt/Main 1998.
- SCHIMANY, Peter, "Globalisierung" und "globale Gesellschaft" eine Problemskizze aus sozialwissenschaftlicher Perspektive, Herausgegeben: Lehrstuhl für Soziologie Univ. Passau, Passau, 1996.
- SCHWENGEL, Herrmann, *Globalisierung mit Europäischem Gesicht*, Aufbau Verlag, Berlin 1999.
- TILLY, Richard, *Globalisierung aus historischer Sicht und das Lernen aus der Geschichte*, Kölner Vorträge zur Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, Haft 41 Köln 1999.
- TUDYKA, Kurt, "Weltgesellschaft'-Unbegriff und Phantom", in *Politisches Vierteljahresschrift*, 30. Jg. 1989, Heft 3, s. 503-508.
- ULRICH, Peter, Von der Metaphysik des Weltmarktes zur globalen Vitalpolitik", in: *Zeitschrift für Politik*, 48. Jg. Hert 4 (2001), s. 375- 396.
- WEISSMANN, Karlheinz, «Globalisierung und Nation", in: (Hrsg.) *Heidelberger Club für Wirtschaft und Kultur e.v.. Globalisierung: Der Schritt in ein neues Zeitalter*, Springer Verlag, Berlin 1997.
- ZÜRN, Michael, *Regieren jenseits des Nationalstaates*, Schurkamp, Frankfurt/Main, 1998.

An Evaluation Regarding the Understanding of Changing Perceptions, Human Rights and Anti-Islam Movements in the Globalized World

Prof. Dr. Ilyas Dogan

ABSTRACT

The ideas of comprehending the world as a whole and acting on the worldwide basis, and starting of making efforts on comprehension of the world as a whole are neither new concepts, nor have been put forward only by sociologists. The term “cosmopolis”, used in the ancient times is worthy of note in this respect. By cosmopolis, it is meant that the rules regarding the universe established by God, governing the society as a moral order. In the field of theology, the concept of “humanity” is used in a context that involves the entire world. The term humanity was a manifestation of regarding all human beings as a whole. The efforts of seeing the world as a whole later on brought up the term “world society”. Another term used instead of the concept of globalization is

“global village” which emphasizes on the fact that the world constitutes a whole in its entirety. This term is mostly used in order to emphasize on the environmental effects caused by the intense industrial production.

The standpoints used in explaining the presence of globalization conditions were introduced during the industrial revolution in order to promote different ideas. In this context, it has been expressed that a world-wide market has emerged, the economic actors which affect this market constitute a complicated picture, the consumer products can be transported all around the world, the capital is free to roam between countries and the capital is set loose from national ties, the nations have become dependent on each other, the means of communications have developed exceedingly.

In the perspective of modernization, globalization can be approached as the Western style of thinking spreading throughout the world and becoming a role model worldwide. Hence, similar to modernism, democracy and especially free market economy are imposed as the valid approaches worldwide. The fact that the necessity of adopting the Western values are implied or imposed throughout the world means that globalization also represents a Western based "world civilization" model. The main characteristics of the modern state are expressed as the relations between states depending on mutual interests, aiming to improve the life quality of the citizens by using the technological means and "globalizing mission" which the Western states undertake in order to dominate over the non-Western states. In other words, globalizing approach represented by the Western civilization, assumes the mission of transforming other communities.

The most important aspect in this transformation mission worthy of attention is the subject of human rights. The main points such as the roots of the concept of human rights in Europe or the time since the term human rights has been used with its current meaning are often looked over in theoretical discussions regarding human rights. Possibly as a result of oversimplifying, only ancient Greek philosophy and especially Christian philosophy are quoted as the reference as the source of human rights concept. In this respect, the emphasis of Islam on the sense of rights and the idea of righteous ruling are almost ignored. The usage of the concept of human rights with its current meaning is presented as a result of the developments within the last two centuries. It is surely intriguing to think that such a frequently used concept has a history of only two centuries. In fact, as a context, the human rights have always existed; the sense of justice is the most apparent proof of this fact.

The people who think that the newly shaping world will be lead by them as previously are clearly conflicting with themselves. The goal of "sustaining the vertical world domination", while seeing subjection as a means to prevent conflicts but feeding on subjection itself, sees the Islamic civiliza-

tion as the candidate that can destroy this hierarchical relation. In fact, because Islamic civilization acts as the strongest point of cultural resistance against the submissive if not homogeneous world ideals of those who act on behalf of modernism, no motives such as human rights, change in perception regarding the "marginalization" of the members of this religion are accepted, and being distant towards Western values is considered enough to be eliminated. In order to achieve this goal, the conditions of the new world which turned into a "glass prism", put forward a medium where just concurring with dictators is not enough. This way, in order to sustain the capitalist and Western oriented world system, the possible resistances are eliminated before they gain strength using "being anti-Islam" as a "lock pick".

However, the fact that globalization enabled all the people in the world to access to information and presented "opportunities" to speak the truth, created the chance for other civilizations to take up on their share of the responsibility in the world. In this context, Islamic Civilization, which is based on justice, can be seen as a reborn light of hope in finding "righteous, non-exploitative" solutions for the chronic problems of humanity. In other words, in order to establish a world order based on the sense of justice rather than prejudices, it should be accepted that all the people to be treated and addressed honorably and equally. In this approach, the people who used exploitation artfully in their past have very little chance. This should be the case for the future of humanity.

Since Central Asia Turkic republics which emerged as autonomous states in the changing world order after the dissolution of the Soviet Union had to undergo their establishment stages during the globalization period, they have been affected by the basic dynamics of the period. The approaches on religion in these nation-states which are based on micro-nationalism are also affected by this period.

It should be noted that these countries, emerging as independent states, do not approach to religion which is their own common value with their own perspectives, but rather through the perspectives of major countries, which means they show Islamophobic attitude and behavior. While approaching Islam through the perspective of fear and developing and implementing new policies towards overcoming this fear, one of the main aspects of globalization which is the question of whether the "human rights" are violated or not, is among the main concerns. However, rather than whether these countries violate human rights or not, the actual essential question should be, in this period named as globalization, despite the tolerance and freedom in all areas, why can the restrictions against religion and especially against Islam be possible, and how can this be accepted by the world public opinion.

Оценка Понимания Различных Перцепций, Прав Человека и Исламских Контрастов в Глобальном Мире

Профессор Доктор Доган Иляс

РЕЗЮМЕ

Восприятие земного шара как единого целого, идея глобального влияния на весь мир через понимание этой целостности не нова, и социологи – не первые, кто установил это определение. Еще в античный период использовалось понятие «космополис», подразумевающее господство морального порядка, посланного богом, в общественном устройстве. В теологии понятие «человечество» охватывает весь мир. Понятие «человечество» рассматривает всех людей как единое целое. Попытки рассматривать мир как единое целое привели к возникновению термина «мировое общество». Синонимом глобализации стало понятие «глобальное поселение», заостряющее внимание на целостности всего мира. Это выражение в большей степени используется для привлечения внимания к окружающим факторам,

открывшим дорогу промышленному производству и ставшим причиной его глобального расширения.

Основы, ставшие опорой для появления условий глобализации в эпоху индустриализации, положили начало новым взглядам, которые выражали такие понятия, как создания мирового рынка, появление различных актеров, влияющих на мировой рынок, появление возможностей доставки товаров и продукции в любую точку земного шара, переход капитала из страны в страну, отстранения капитала от привязки к какому-либо определенному государству, развитие возможности мгновенной связи и коммуникаций.

Если брать глобализацию в перспективе модернизации, то на повестку дня выходит вопрос о западном мышлении, распространившемся по всему миру и превратившемся в общую для всех модель поведения. Таким образом, подход, охватывающий демократию как модернизм и необходимость усвоить свободный рынок всему миру, начал поддерживать и продвигать сам себя. Намек либо поддержка необходимости усвоить западные ценности в результате приводит к модели «мировой цивилизации», исходящей из западного образа жизни. Главные особенности современного государства – опора на международные интересы, поддержка идей, направленных на повышение уровня жизни в стране при помощи использования технологических возможностей, а также «миссия по глобализации» не западных стран, которую старательно выполняют западные страны для получения власти. Другими словами, метод глобализации, представляющий западную цивилизацию, превратился в миссию по переделке других обществ «под себя».

Такая миссия по переделке «под себя» особое внимание привлекает вопрос прав человека. Одной из основных тем споров и разногласий стал вопрос о времени и причинах возникновения понятия «права человека» в Европе. Не вдаваясь особо в подробности, для решения этого вопроса чаще всего обращаются к идеям античной Греции и христианству. Однако мысли и идеи, представленные исламом в западном обществе не учитываются. При этом понятие «права человека» в современном смысле представляются как продукт развития человечества в последние двести лет. Естественно, немного удивительно то, что оно из самых серьезных понятий имеет всего двухсотлетнюю историю, хотя по сути оно существовало с момента появления человечества и справедливость – одно из самых главных доказательств этому.

Те, кто считает, что управляет миром в новых условиях, без опоры на прошлое, противоречат сами себе. Исламская цивилизация представляется для них главным противником, способным разрушить стройную иерархию системы «власти над всем миром», хотя они не

замечают собственных противоречий. Хотя по существу те, кто действует в целях осовременивания и модернизации общества, по сути не являются гомогенной массой, они все равно не принимают права человека, представленные исламской цивилизацией, считая их «другими» без всякого повода и оснований, и лучший способ избавиться от них – держаться подальше. Из-за такого взгляда сквозь «оптическую призму» они считают, что достаточно договориться с диктаторами, чтобы сформировать необходимую среду. В результате капиталистическая система, где центром мира считается Запад, может свободно преодолеть любое противостояние, объявляя исламские контрасты как «обезьяничество».

Однако вместе с глобализацией для всего человечества появилась возможность иметь информацию и знания, что породило возможность для других цивилизаций проявить способности, взять на себя ответственность и выйти на мировую арену. С этой точки зрения исламская цивилизация, взявшая за основу справедливость, может дать «справедливые, не несущее в себе колониальные цели» решения хроническим проблемам человечества. Другими словами необходимо принять все человечество, отношения между людьми строить на понятие равенство и братство, что спасет мир, основанный на справедливости. Естественно, те кто всю жизнь провел в колониальных захватах, вряд ли способен принять такие простые понятия. Однако, тем не менее, для будущего человечества это просто необходимо.

Вместе с развалом СССР изменилось мироустройство и на территории Средней Азии возникло несколько независимых тюркских государств, на которые сразу же оказали влияние глобальные факторы. Конечно же процессы сближения с религией в рамках государства в этих странах опирались на микропатриотизм.

Эти структуры, ставшие независимыми государствами, относились к религии не со своей точки зрения, а с точки зрения крупных держав, что есть проявился некоторый подход, больше напоминающий исламофобию. Те, кто смотрел на ислам со страхом, принялись проводить политику по искоренению этого страха, в результате в первую очередь были искоренены права человека. Однако главный вопрос, на который необходимо ответить, это не искоренение прав человека в этих новых государствах, а почему в эпоху глобализации, когда объявляется свобода и всеобщая толерантность, ислам продолжают притеснять и как общественное мнение это воспринимает.